‘Velâyet’ten ‘Siyâset’e
ŞEYH BEDREDDİN

Ahmed Güner Sayar

ÖTÜKEN

İÇİNDEKİLER

Önsöz 13

I- Bir İlgiye Açılan Pencere: Çalışmayı Takdim 29
II - Şeyh Bedreddin'e Dâir Literatürün Önlenemez Yükselişi 43
III- Efsaneden Somut Gerçeğe ya da Târih İçinde Şeyh Bedreddin 63
IV- Düzenlemeyi Esas Alan Bir 'Norm' Kurgulanışının Yapı Taşları 67
V- Şeyh Bedreddin: Mutasavvıf 106
VI- Şeyh Bedreddin: Fakih 180
VII- Şeyh Bedreddin'in İktisadî Görüşleri 208
VIII- Şeyh Bedreddin'in Siyâsî Görüşleri 234
IX- Aksiyon Öncesi Zihnî Hareketlilik:
Tasavvufla Fıkhın Birlikteliğinde Bir 'Norm' Arayışı 270
X- Şeyh Bedreddin: Kadıasker 276
XI- İznik'te Gözhapsinde 298
XII- Börklüce Mustafa 316
XIII- İznik'ten Kastamonu'ya: Kaçıştan İsyâna Açılan Yol 334
XIV- Deliorman'da Ateşlenen İsyân: "Hurûc-ı Ales-'Sultan" 342
XV- Yargılanma ve Örf İle Verilen Fetvâ: Ölüm 404
XVI- Değerlendirmelerin Aydınlığında Tashihe Açık Bir Sonuç 442

Ekler

Ek-I Yusuf Bahri Nefesli'nin İstinsah Ettiği Vâridât'ın Giriş Sahifesi 467
Ek-II Yusuf Bahri Nefesli'nin İstinsah Ettiği Vâridât'ın İlk Sahifesi 468
Ek-III Yusuf Bahri Nefesli'nin İstinsah Ettiği Vâridât'ın Son Sahifes 469
Ek-IV Şeyh Bedreddin'in İznik Günlerini Yansıtan Bir Minyatürü 470
Ek-V Şeyh Bedreddin'in Serez'deki Türbesi [1416 - 1924] 471
Ek-VI Şeyh Bedreddin'in İstanbul, Divanyolu'nda, Sultan Mahmud Türbesi Hazîresinde Yer Alan Merkadinin 1966'daki görünümü 472
Ek-VII Şeyh Bedreddin'in İstanbul, Divanyolu'nda, Sultan Mahmud Türbesi Hazîresinde Yer Alan Merkadinin 1993 yılında Düzenlenmiş Hâli 473
Ek-VIII Şeyh Bedreddin'in İstanbul, Divanyolu'nda, Sultan Mahmud Türbesi Hazîresinde Yer Alan Merkadinin Mart 2018'deki Durumu 474
Ek-IX Mahmud Şahin Hattıyla: "Ya Hazret-i Şeyh Bedreddin" Levhası 475
Ek-X Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin (İstanbul, 1340) Kitabının Yazarı Mehmed Şerefeddin Yaltkaya (1879 - 1946) 476
Ek-XI Sımavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Manâkıbı'nın Çevrimyazısını Hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı'nın Bu Eserini A.G. Sayar'a İthaf Ettiği Sayfa. 477
EK-XII Niyazi Mısrî Hazretlerinin Şeyh Bedreddin'in Vâridât'ına İlişkin Gazeli .. 478
Ek-XIII Cahit Tanyol'un Kuruluş ve Fetih Destanı'nda Şeyh Bedreddin'le İlgili Şiirler: 479

Kaynakça 481
Dizin 499

Şehâdetinin 600. yılında
Şeyh Bedreddin'e
(3.X.1358 – 18.XII.1416)
tâzimle, tekrimle takdim olunur

Kısaltmalar

AB	AnaBritannica
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlâhîyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
BEIP	The Biographical Encyclopedia of Islamic Philosophy
DEFM	Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmûası
DİD	er İslam
DİM	Darülfünun İlâhîyat Mecmûası
DM	Devrimci Marksizm
Dt	Doktora Tezi
ED	Eğitişim Dergisi
EI	Eyncyclopeadia Islam
EBD	Eleştirel Bakış Dergisi
EÜSBE	Erciyas Üniversitedi Sosyal Bilimler Enstitüsü
FSD	Felsefe Semineri Dergisi
GDAAD	Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
GS	Güzel Sanatlar
HKS	Hürriyet Kültür Sanat
HÜEFD	Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
İA	İslâm Ansiklopedisi
İstA	İstanbul Ansiklopedisi
İD	İktisat Dergisi
İHAD	İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi
İM	İslâm Mecmûası
İMe	İnsan Mecmûası
İTED	İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi
İÜHFM	İstanbul Üniversitesi Hukûk Fakültesi Mecmûası
JESHO	Journal of the Economic and Social History of the Orient
JIR	Journal of Islamic Research
MM	Mihrab Mecmûası
MSD	Milliyet Sanat Dergisi
MiM	Millî Mecmua
MÜHFHA	Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları
MÜSBE	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MKY	Merkez Yürütme Kurulu
NEÜİFD	Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
OA	Osmanlı Araştırmaları
OAn	Osmanlı Ansiklopedisi
OMÜİFD	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhîyat Fakültesi Dergisi
OTAM	Osmanlı Târih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
SBAD	Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi
SÜSBE	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TA	Türk Amacı
TAn	Türk Ansiklopedisi
TaD	Târih Dünyası
TaS	Târihden Sesler
TALİD	Türkiye Araştırmaları Litaratür Dergisi
TB	Toplum ve Bilim
TBa	Toplumsal Barış

TBA	Türklük Bilimi Araştırmaları
TD	Türk Düşüncesi
TDe.	Türkiye Defteri
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TFA	Türk Folklor Araştırmaları
TG	Türkiye Günlüğü
TH	Tarih Hazînesi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TK	Târih Konuşuyor
TKİD	Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi
TM	Türkiyat Mecmûası
TO	Târih Okulu
TS	Türk Solu
TaS	Tarihten Sesler
TT	Târih ve Toplum
TTEM	Türk Târih Encümeni Mecmûası
TTOKB	Türkiye Turing ve Otomobil Belleteni
TTTA	Türk Tıp Târihî Arkivi
TY	Türk Yurdu
YLT	Yüksek Lisans Tezi
age.	adı geçen eser
a.yaz	aynı yazar
Bk.	Bakınız
c.	cilt
çev. – not	Çeviren - notlandıran
der.	derleyen
dn.	dip-not
H.	Hicrî
haz.	hazırlayan
Krş.	karşılaştırınız
M.	Milâdî
öl.	ölümü
t.	takrîben
ty.	târih yok
vd.	ve devamı
v. diğ.	ve diğerleri
vf.	vefatı
yage.	yukarıda adı geçen eser
yay.	yayınlayan
yy.	yer yok
yön.	Yöneten
zik.	Zikreden

ÖNSÖZ

Şeyh Bedreddin gerçeği, daha üniversite yıllarımdan itibaren, fakirhânede dedemin miras bıraktığı kitaplar arasında çıkan, rik'a hattı ile kendisinin istinsah ettiği Arapça ***Vâridât***'ıyla beni teslim almıştı Dedem Yusuf Bahri Nefesli (1882 – 1959), İstanbul Darulfünûnu'nda hukûk tahsil etmiş bir Osmanlı münevveriydi. Kayıtsız kalamayacağım bu ilginin başlangıç yeri, evdeki bu yazma eser oldu. Akan zamanda, Şeyh Bedreddin'e dâir topladığım malzeme, kitaplığımda, mütevazı bir yer işgal ediyordu. Onunla kurduğum gönül bağının, giderek akılla gönül birlikteliğine dönüşmesinin serüvenini, okuyucu, bu çalışmamızın ilk bölümü olan 'Bir İlgiye Açılan Pencere'de ayrıntılı olarak bulacaktır. Ancak, dile getirmek istediğim gerçek şudur: Dede–torun bağlantısının kurulmasında, aile-içi eğitimin önemi yanında, mâzî kayıtlarının, hâtıraların tanıklığında, bu çalışma ile hiç olmadı bir damar içinde yol alarak, geniş bir resme ulaşabilme imkânına kavuştum. Sosyal târihimizde, geriye doğru sararak, dedemin Şeyh Bedreddin'e mülâkî olduğunu, miras bıraktığı kitap ve evrak-ı metrûkesiyle, beni de kültür iklimimizin ana kucağına bıraktığını gördüm. Dedemin, kitaplarını bana bırakması, bunu da, vasiyetle hukûkî bir belgeye taşımış olması, benim için düşündürücü oldu. Şeyh Bedreddin üzerine derinliğine kazımalarım ilerledikçe, bu konuya eğilmemin bir emir olduğunu akletmeye başladım. Dedem, Fâtih Türbedârı Ahmed Amiş Efendi'ye müntesib idi.[1] Kitapları arasında çıkan, Şeyh Bedreddin'in ***Vâridât***'ı ile Sofyalı Bâli Efendi'nin Arapça ***Fusûs*** şerhi [***Şerh-u Fususi'l Hikem*** (Dersaâdet, 1309)] mensubu olduğu tarîkat silkinin İbni Arabî ile olan bağlantısını tescil ediyordu. Öte yandan, dedemin mutasavvıflığı ne kadar kişiye özelse, bunun yanı başında bir hukûk adamı

[1] Bu intisabın meraklı hikâyesini Ahmed Süheyl Ünver, Abdülbâki Gölpınarlı ve Fethi Gemuhluoğlu'ndan dinledim. Bu hususta bk. A.G. Sayar, *Abdülbâki Gölpınarlı,* (İstanbul, 2013), sf. 26-27.

olması, izlediği yolda, Şeyh Bedreddin'le bir başka türlü buluştuğunu gördüm. İntikâl eden hukûka dâir kitapları arasında yer alan ve Zembilli Ali Efendi'nin fetvâlarını içeren, ***Fetâvay-ı Ali Efendi*** adlı yazma eserin yerine Şeyh'in fıkha dâir yazma bir eseri çıkmış olsaydı, sevincime payan olmayacaktı.[2] Artık görüyordum ki, kendilerinden feyz aldığım hocalarım, Süheyl Ünver ve Sabri Ülgener gibi, dedemi de unutulmaya terk edemezdim! Çalışmalarım, hamlıktan kurtulup olgunlaşmaya başladıkça, gene gördüm ki, Şeyh Bedreddin de hakîkî çizgilerine kavuşmalıydı. Onun da yalan-yanlış bilinmesine ve bu şekilde unutulmasına gönlüm elbette razı gelemezdi.[3]

Bu meyanda, Şeyh Bedreddin'in torunu Hâfız Halil bin İsmail Efendi'nin, rahmetli Abdülbâki Gölpınarlı'nın çevrimyazıya dönüştürdüğü ***Manâkıb***ı da üzerimde derin bir etki bıraktı. Fakat gördüm ki, Hâfız Halil Efendi'nin bu eseri olmasaydı, Şeyh Bedreddin gerçeğinde, bugün dahi şikâyet ettiğimiz ideolojik ve mezhepsel kırılmalar ile tasavvuf karşıtlığı dur durak bilmez, hakîkat peşinde emekleyenlerin de öğrenme ve bilme dünyasını karanlıklar içinde bırakabilirdi. Dolayısıyla, ortada çözüm bekleyen, mistik eğilimlerle de çözüme kavuşturulamayacak bir mesele vardı. Aklın rehberliğinde kalem oynatmış birçok yazar, Şeyh'in ortak mülkiyeti savunduğu iddiasını ileri sürmüşlerdi. Gel gör ki, ne ***Vâridât***'ta, ne de Bedreddin'in fıkhî eserlerinde, iştirâk-i emvâle dâir en ufak bir imâ olmadığı gibi, düşüncelerini isyâna bağlayacak kesin bir işaret de bulunmamaktaydı. Eğer bir kimse mutasavvıfsa, hele velâyet sahibi 'sahibü'z zaman' ise ve gene o kimse sıkı bir İslâm fakihi ise, isyâna kalkışması ile, mutasavvıflığı da, fakihliği de tartışmaya açıktır. Fakat yapılması gereken, onun mutasavvıflığı mutlaka fakihliğine, fakihliği kadıaskerliğine ve kadıaskerliği de İznik'te geçen gözaltı günlerine ve nihâyet, tartışmaya açık kalkışmasıyla eklemleştirilmeliydi. Bunlar yapılmadan

---

[2] Rahmete vesîle olması dileğiyle, dedemin elyazısıyla istinsah ettiği kanunnâmeler yanında, ondan kalan hukûk kitapları arasında yer alan, iki kitabın künyelerini vermek isterim: Atıf [Kuyucaklızâde], *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye ve Şerh-i Kitabü'l Büyû,* (Dersaâdet, 1318) ve *Emval-i Gayr-ı Menkul Kanunları,* (Dersaadet, 1331).

[3] Profesör Cemal Kafadar da aynı düşüncededir. Mükemmel bir Rûmî çalışmasının bitiş satırlarında yer almış şu hasbî ve dokunaklı arzuyu dile getirişini buraya almadan edemedim: "*Oublier Foucault* kitabının yazarı Baudrillat'ın öğüdüne uyarak, 'Foucault'yu unutabilirim, ama bu bağlamda, diyar-ı Rum'un bir çocuğu olup Mısır'da aldığı eğitim sayesinde son derece yetkin bir âlîm ve sûfî olan, ütopik bir vizyon etrafında envai çeşit Rumîden oluşan büyük sayıda takipçi edinen ve sonunda 1416'da Osmanlı devleti tarafından idam edilen Şeyh Bedreddin'i unutabilir miyim?" [*Kendine Ait Bir Roma,* (İstanbul, 2017), sf. 139].

ve olayların vücût bulduğu Fetret Devri'nin özel şartları dikkate alınmadan, Şeyh Bedreddin'i sadece bir mutasavvıf olarak görmek ne kadar yanlı ise, onu sadece bir ihtilâlci olarak değerlendirmek ve ona Marxist bir pencereden bakmak da, o kadar hatâlıydı. Maalesef, hedef Şeyh Bedreddin'in isyânı olunca, o hedefe ulaşıncaya değin yapılan akademik yolculukta, sadece isyâna götürebilecek, dolaylı ve dolaysız en ufak ayrıntı kıymete biniyor. Ancak bu yolculuk, onu anlamada tek başına araştırıcının yol haritası olmamalıdır. Bu yolla, Şeyh Bedreddin hakîkati kuşatılmayabilir. Nitekim bu meyanda, T.C. Kültür Bakanlığı tarafından, önce ***Vâridât***'ın, daha sonra, 2012 yılında, fıkha dâir eserlerinin tercümelerinin peş peşe yayınlanması ile ezberler bozuluyordu.

Şeyh Bedreddin konusunda, ayağımı sağlam bir zemine basmanın zaruretini, mutasavvıflığından hareketle, onun fakihliğinin, kadıaskerliği ile birlikte siyâsete yuvarlanmasının, nihâyet isyâna bulaşmasının ardındaki sis bulutlarını çözmeğe ve yargılanmasındaki dik duruşunun ardındaki gerçeği idrak etmeğe sürükleniyordum. Bilinen bir gerçeğin kuşatılması, Şeyh Bedreddin'in başkaldırmasına açılan yolun aydınlatılmasını gerektiriyordu. Bu durum, bir adım ötede, çok sayıda bilinmeyenle de uğraşmayı araştırıcının önüne koymaktaydı. Mutasavvıflığı ile fakihliğine temel olan İslâmiyet'e ödünsüz bağlılığı, ***Kur'ân-ı Müb*ˆ*n*** hâfızlığı ve müfessirliği, kerâmet sahibi bir velî oluşu, mürşidi Seyyid Hüseyin Ahlâtî'nin ona akıbetinin ne olacağını çok önceden tebliğ etmesi, fakihliği ve kadıaskerliği, İznik'te gözhapsinde geçen sıkıntılı günlerin muhasebesi, İznik'ten Kastamonu'ya kaçışı ve Eflâk – Deliorman hattında okun yaydan çıkışı… Bütün bu ayrıntılar, herbirinin içerisinde, düğüm üzerine düğümlerin atıldığı, birbirine eklemlenmiş yumakçıklar olarak çözüm bekliyordu. Bilhassa, kadıaskerliği sırasındaki icraatı, önceden kurguladığı bir 'norm'a dayanıyordu ki, bu 'norm'un içeriği 1416 yazında Eflâk'e gidişi ve Mircea – İsfendiyâr Bey – Şâhrûh ittifâkı ile bu ittifâka sonradan katılan Şehzâde Mustafa Çelebi ile Cüneyd Bey'in Şeyh Bedreddin'i nerelere sürüklediği de, mutlaka sağlıklı bir çözüme kavuşturulmalıydı.

Bu çalışma ile, birçok yazar gibi, ben de, spekülatif çıkarsamalar tuzağına düşmekten kendimi alamadım. Şu kadar ki, 'varsayım'ı esas alarak, Bedreddin'in karanlıkta kalan yüz çizgilerine, aksiyon bağlamında bir 'norm' kurulmasının önemine işaret etmeliyim ki, bu girişim, şahsî düşünce ve kanaatlerimle kurguladığım normun yardımıyla, Şeyh Bedreddin'in aksiyon adamlığına bir ışık salma gayreti olarak görülebilir. Bu tehlikeli spekülatif

gidişin aksiyoma dönüşünü önlemenin, ancak eleştirel akla duyulan ihtiyaçtan geçtiğini açıkyüreklilikle bildirmek isterim. Şeyh Bedreddin ummanına hangi sahilden girilirse girilsin, atılan zorlu kulaçlarla, iddialı bir yüzücünün dahi takatinin bir yerde kesileceği muhakkaktır. Demek oluyor ki, bir bilineni aydınlığa kavuşturmak için çıkılan yolda, hemen karşılaşılan çok sayıdaki yol ayırımları, bizâtihî ara yolların herbirinde, havada çarpışan tesbitlerin çelişkili varlığı, işi zora koşuyordu. Bilhassa, tasavvufta eriştiği merhale, çözümü zor, fakat çözülmesi gerekli bir yumaktı. Onun mutasavvıflığının üzerindeki sis bulutunu kaldırmak, benim için bereketli bir alan oldu. Bu bağlam içerisinde, çözüm bekleyen temel sorunun, sübjektif ve zâta mahsus bir mesele olan inanmanın, gerekli ve yeterli şartının inanan açısından, metafiziğin rasyonelleşmesi olduğunu kaydetmeliyim. Dolayısıyla, beni Şeyh Bedreddin konusu üzerinde düşünmeye ve çalışmaya iten ilk sebep, evde rahmetli dedemden kalan yazma ***Vâridât***'ın sırrını çözmek oldu. Böylelikle, yazma bir eserin evimizdeki varlığı, bir Osmanlı evladı dede ile onun bir Cumhûriyet evladı torununu rûhen bağlamakla kalmadı. Dedemin mensubu bulunduğu tarîkat silkinin ve o silk içerisinde, müfrit vahdet-i vücûd yorumunda çarpışan fikrî duruşların bir ucunda Şeyh Bedreddin'in de bulunduğunu görmeme imkân sağladı. Herkesin bir Şeyh Bedreddin'i olduğundan şüphe etmiyorum.[4] Benim Bedreddinim ise, 'sokak'ta değil, beni

[4] Herkesin bir Şeyh Bedreddin'i olduğundan muradım, araştırıcıların şu veya bu istikamete, metafiziğe ve / veya akla çekilmesi gerçeğidir ki, ilk olarak bu kişiye özel bir yuvarlanış ise, ikincisinin de mutlaka ultraamprisizmin ikrâmı olan belge ve bilgilerle donatılması gerekiyor. Her iki damarın varlığını teslim alan subjektivizm, farklı Bedreddin algılarının birlikte yaşamalarına imkân vermiştir. Bunun da en güzel ifâdesi, halk rûhiyatında bulduğu şekliyle şudur:
"Ben de hâlimce Bedreddinem"
'Hâl'lerdeki farklılıklar, kemiyet itibariyle, bir zenginlik yaratmış, farklı Bedreddinlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu cümleden olarak, meselâ, III. Devre Melâmilerinin pîri Seyyid Muhammed Nûrü'l Arabî, *Vâridât* şerhini tamamlaması üzerine; "sultanü'l muhakkikîn" olarak değerlendirdiği "Sultan Bedreddin'in rûhaniyetine teveccüh ettim" diyecektir [zik. S. Ateş, 'Şeyh Bedreddin Simâvî Hayatı ve Eserleri', Şeyh Bedreddin, *Vâridât*, (İstanbul, [2014]), sf. 18]. Buna mukâbil, Nâzım Hikmet [Ran] Bey'e göre, Şeyh Bedreddin'in "milli gurur" olması ise, hem kendisi için Türkiye'de sosyalist mücadeleler târihinde bir kök arayışına cevap vermesi, hem de, Marxism'in milliyeti ve milliyetçiliği reddeden görüşüne karşı Şeyh'i, sığınılacak bir liman olarak kabullenmesidir. Yazarı meçhul bir değerlendirmeye göre: "Ulusal geçmişimizin değerlendirmesi bir günah sayılmazsa…Nâzım Hikmet, Bedrettin Destanı'nın zeyli olan Millî Gurur risâlesinde bunu çok iyi

'ev'de bekliyormuş! Dedemin istinsah ettiği bu yazma eseri, servet / mülk ayırımı içerisinde, mülk edindim. Bu yazma eserin mülk edinilmesi, beni bana yabancılaştırmadı, tam aksine, ona sâhip olmakla, Şeyh Bedreddin düşüncesi bana sâhip oldu. Esâsen, Şeyh'in torunu ve *Manâkıbı*'nın yazarı Hâfız Halil Efendi de, bu zâta mahsus hâlet-i rûhiyeye dikatimizi çekmişti:

"Tâ ola kalbün sülûk-ı Şeyh'e râm"[5]

Bu söylenenlerin hülasası da şudur: Türk târihinde var olan, akıl-dışı, hesap-dışı, siyâset-dışı, sübjektif – metafizik bir damarın sürekliliği de böylece Şeyh Bedreddin üzerinden gerçekleşmiş oluyor. Bu ise, zor ve zahmetli bir çalışmanın ikrâmı olmuştur. Bu çalışmanın ortaya çıkışı da bu sebeple oldu ki, okuyucunun engin hoşgörüsüne sığınaraktan, bu son derece kişiye özel irrasyonel gelişmeyi, Şeyh Bedreddin'in zâta mahsus bir kerâmeti olarak değerlendiriyorum. Kaldı ki, bizâtihî Şeyh Efendi de, ölümü sonrasında kendisinin adımlayacağı yolu, bu defa hepimiz için göstermişti. *Vâridât*'tan aktaracağımız şu satırları bir kerâmet-i ilmîye olarak değerlendirmek gerekiyor:

> "…Her peygambere, yâhûd erene, zamanında buğz edilir, düşman olunur;…Ama ölümünden sonra adı, zaman geçtikçe anılır, bâkıy kalır, insanların çoğu ona inanır, insanlara sevgili olur….Bunun sırrı, hikmeti nedir? Önce derim ki,…onun gerçeği yavaş yavaş meydana çıkar."[6]

---

anlatır" [(?), 'Hesap Defteri: Dışarıdan Bakmak ve Yanılgılar Hakkında', *TDe.*, sayı 19, (1975), sf. 70. Ayrıca krş. V. Timuroğlu, *Şeyh Bedreddin Vâridât*, (Ankara, 1979), sf. 7]. Sungur Savran'a göre, Nâzım Hikmet Bey, bu destanıyla Stalinist çizgiden kopar ve "bu toprakların insanlarına, mücadelesine, devrimlerine döner. Çünkü devrim, önce ulusaldır" ['İki Devrimin Hikâyesi: Nâzım, Bedreddin ve 1416 İhtilâlî', *DM.*, sayı 26, (2016/A), sf. 112]. Esasen, "Nâzım, Marx'tan çok önce eşitliği, kardeşliği ve halkın haklarını savunan Şeyh Bedreddin'e inanıyordu" [S. Göksü – E. Timms, *Romantik Komünist: Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Eseri*, (İstanbul, 2011), sf. 260]. Bu ve benzeri parçaları birleştirerek, keyfiyet itibariyle, bir tane mutlak ve muhakkak var olmuş Şeyh Bedreddin'i, bilimsel bilginin rehberliğinde kuşatabilmenin zaruretini elbette gözardı edemiyoruz.

[5] Halil bin İsmail, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Manâkıbı*, (İstanbul, 1967), sf. 2.

[6] Şeyh Bedreddin, Vâridât, A. Gölpınarlı, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, (İstanbul, 1966), sf. 77.

Buna rağmen, Şeyh Bedreddin'in piyasada genelgeçer portresi, onun âsîliği üzerine kurulmuştur.[7] Cumhûriyet'li yıllarda, yükselmeye başlayan yayın dalgası içerisinde, hiç şüphe yok ki, mutasavvıflığı, Şeyh'in fakihliği, kadıaskerliği ve kalkışmaya açılan yolu adımlayışını, kısmen veya tamamen ele alan ilmî yazıların, başta târihçilerin getirdikleri yorum ve tesbitlerin çoğunda ilk-el Türk kroniklerine sorgusuz bir bağlılık görülmektedir. Edebî eserlerin, - 1970 öncesinde, Nihal Atsız'ın ***Deli Kurt*** romanı ile Cahit Tanyol'un ***Destan***'ı hariç – tamamında, ciddi ideolojik ve mezhepsel kaymalar vardır. Şeyh Bedreddin gerçeği, yazarın dünya görüşünün, mezhep ve tarîkat bağlantısının, hattâ anlayış ve zevklerinin dile getirildiği serbest bir atış alanına dönüştürülmüştür. Bilhassa, tasavvuf vadisinde inandığını, inanç olarak, onun adına uygulamaya koymuşlar, hülasa, târihî bilgi verilerinin eksikliklerini, ölçü gevşekliğinin emrinde, söz konusu kırılmalara taşımışlardır. Bu cümleden olarak, ona söylemediğini söyletmişler, düşünmediğini de düşündürmüşlerdir. 'Söyleyenden dinleyen ârif gerek' mısraının aydınlığında, Şeyh Bedreddin'in îmân ve aksiyon adamlığını yazanların da âlim ve ârif olması gerekmez miydi? Maatteessüf, bizim de bu çalışmamızın en zayıf halkası burasıdır. Bir 'norm' kurma ihtiyacının kaçınılmazlığını üstlenirken, ileriki bölümlerde içeriğini açıklayacağımız 'norm'u kurgularken, bu mübârek insana, belki düşünmediğini düşündürmenin de bizim hatâmız olduğuna işaret etmiştim. Bu vesîle ile çalışmamızın diğer hatâlı cephelerini göstermek isterim. Bazı bölümlere yayılan sıkıcı tekrarların vurgu değeri olduğu ileri sürülebilir. Yapılan bir vurguyu kuvvetlendirmek amacıyla ortaya çıkan tekrarlardan dolayı, okuyucunun hoşgörüsüne sığınmak isterim. Kusurlar kervanına katılacak bir diğer hatâlı nokta da, ana metni bölen, okuyanı farklı köşelere çeken dipnotların, lüzûmlu olsalar bile, çokluğudur.[8] Şeyh

---

[7] Bedreddin'in isyânına duyulan ilginin son örneklerinden biri S. Salgarlı'nın şu yazısıdır: 'The Rebellion of 1416: Recontextualizing an Ottoman Social Movement', *JESHO.*, vol 55, (2012), sf. 32-73. Salgarlı, bu çalışmasında, Şeyh'in neden isyân ettiğinin anlaşılabilmesi için, tek çıkış yolu olarak, onun ne yazdığı, ne düşünebildiği ve ne öğrettiği üzerinde odaklaşmanın önemini vurguluyor. Şeyh'in ne yazdığına bakılacak olursa, onun fıkhî eserlerine, ihtimaldir ki, Arapça özgün metinlere uzanılamaması, Salgırlı'nın çalışmasının da 2012'de yayınlanmasıyla gerçekleşmiyor. Dolayısıyla, Şeyh Bedreddin'in Türkçeye aynı yıl kazandırılan hukûk eserlerine, pek haklı olarak, göndermede bulunamıyor. Geriye, *Vâridât*'ının tercümesi kalıyor ki, bu eserde Şeyh Bedreddin'i isyânın lideri olarak işaretleyebilecek tek bir satırın bulunmadığını esasen Salgırlı da söylüyor [krş. *age.*, sf. 56].

[8] A. Grifton'u zikredecek olursak: "Dipnotun hikâyesi, târih biliminin yazılmamış

Bedreddin gibi gadre uğratılmış âlim ve ârif bir insanı, hak ettiği çizgileri içerisinde resmedebilmek, söz konusu dipnot bolluğunu ve spekülatif çıkarsamaları kaçınılmaz kılmıştır. Buna rağmen, duyguların tesiri altında değil, aklın ışığında, belgelerin yol göstericiliğini esas alarak, Şeyh Bedreddin gerçeğinin sis bulutlarıyla örülü ve tartışmalı yanlarına ışık salmaya çalıştım ve elbette eleştiriye açık ve eleştirilmeyi bekleyen bir çalışma ortaya koydum. Her eser misali, muhakkak ki, bu çalışma da eleştirilmelidir ve eleştirilecektir. Makul, müspet ve yapıcı tenkitlerden gelecek ışıklarla çalışmamı tashih edeceğimi de gönül ferahlığıyla belirtmek isterim.

İşin özelinden geneline ve bütününden de tekrar özeline dönecek olursak; yola çıkmadan evvel, Şeyh Bedreddin'i nasıl değerlendirmişsem, çalışmam ilerledikçe, onun gerçeği de, yavaş da olsa, su üzerine çıkmaktaydı. Çalışmalarım bir sona müteveccih olduğunda, aynı sonuca ulaştığımı görsem bile, doğrusu onun insanı, zâtında muhayyer tutan, bu cihetle, Şeyh'in insana ve devlete nasıl ekonomik ve siyâsî bir işlev yüklediğini, işin başlangıcında tahayyül bile edemezdim. Netîce itibariyle, bu araştırmamızda, Şeyh'le ilgili hemen her bilgiye, gücüm yettiğince ulaşmaya çalışırken, ortaya yeni bilgilerin çıktığını gördüm ve mutlu oldum. Buna mukâbil, bazı araştırmacıların, özellikle akademisyenlerin, Şeyh'in şehâdetinin 600. yılında, okumadan yazmış olmalarına da teessüf ettim.[9] 'Vahdet-i vücûd'a

---

târihinin karanlıkta kalmış pek çok yerine ışık tutmaktadır" [*Dipnotlar,* (Ankara, 2012), sf. VII]. Bu alıntının aydınlığında, bu çalışmamızda, dipnotlara gömülü bilgilerin, Şeyh Bedreddin gerçeğine dolaylı yoldan ışık salıcı görev üstlenseler bile, doğrudan, bazı okurlar için, hesap dışı olarak, târihin kenarda köşede kalmış yanlarına göndermede bululunacaklarını umuyorum.Dolayısıyla, biz de bu çalışmamızla, "diğer sorunlara dikkat taleb[inde bulunmaktayız]" [A. Grifton, *age.*, sf. 15].

[9] 2016 yılında, akademiadan iki isim dikkatimizi çekiyor. İlk isim Sungur Savran; Şeyh Bedreddin'in şehâdetinin 600. yılı münasebetiyle kaleme aldığı iki yazıda Savran, bu mübârek insanın hayâlîne bile gelmeyecek yaftalar üretmiştir. İşte seçebildiklerim: Şeyh, "materyalistti"; "komünistti"; "ortak mülkiyeti savunuyor[du]"; "sadece komünist değildi, aynı zamanda enternasyonalist" idi ['1416 Şeyh Bedreddin İhtilâlî: Gününden Erken Gelmiş Bir Komünist Enternasyonalist', *Gerçek,* (18. XII.2016)]. İnsan, ister istemez soruyor: Şeyh'in hangi fıkhî ve tasavvufî eserini okudunuz da onu bir komünist ve enternasyonalist olarak etiketlemek cesaretini kendinizde buldunuz? Yoksa bu cesaret Hikmet Kıvılcımlı'dan mı geldi? Kıvılcımlı'nın sözleriyle: "Şeyh,…uluslararası sosyalizmin gözünü budaktan esirgemez ülkücüsü idi" ['Kadı İsrâîloğlu Simavnalı Şeyh Bedrettin', B. Çoban (der.), Târih, *Ütopya, İsyan: Şeyh Bedreddin,* (İstanbul, 2011), sf. 38]. Savran'ın, 'İki Devrimin Hikâyesi: Nâzım, Bedreddin ve 1416 İhtilâli' [*yage.,* (2016/A)] başlıklı ikinci yazısı

olan sıkı bağlılığı, sağlam İslâmî hukûk bilgisiyle, arzu ve iradesinin dışında kendisine giydirilen isyâncı gömleğiyle yargılanırken, hakkında verilen ölüm kararını sükûnetle karşılaması ve nihâyet boynundaki iple dost olan bir Şeyh Bedreddin ile karşı karşıyayız! Vardığı noktanın muhasebesine bakılınca, rahmetli Fuad Şemsi [İnan] Bey, şu beytiyle;

"Hakk'a tap! Uğruna ver dünyanı!
Benze Mansur'a, feda et canını"[10]

sanki Şeyh Bedreddin'in yol haritasını çizmiş gibidir. Esesen, Harîrizâde Mehmed Kemâleddin Efendi'nin şu mühim tevcihi de bu bağlamda yolumuzu aydınlatıyor. Harîrizâde, Şeyh Bedreddin'in "hayatı boyunca Allah'a

da, bilimsellikten yoksun, belli bir ideolojinin emrine tahsis edilmiş talihsiz bir karalamadır. İleriki sahifelerde, Savran'ın her iki yazısına göndermede bulunacağız. Diğer yazının sâhibi Prof. Dr. Erinç Yeldan. O da, 'Börklüce Mustafa 600 Yıl Sonra' [*Cumhuriyet,* (13.I.2016)] ile târihî bir araştırmanın lüzûm ve ehemmiyetini yaşamadan, bir yazı kaleme almıştır. Bu isimlerin dışında, aynı yıl yayımlanan üç kitap çalışması kaydedilmiştir. İlki, Şaban Er'in yayına hazırladığı *Edirne Simavne Kadısı ve Emiri Oğlu Şeyh Bedreddin Hakkında Son Söz,* [İstanbul, (2016)] başlıklı eser, cidden bir ultra-amprisizm şaheseridir. Şeyh ile ilgili hemen her şey, bu kütükteki yerini almıştır. Sadece 'Son Söz' ifâdesi çok iddialıdır. Ortada, tam olarak çözülmemiş yumaklar varken, mevcut târihî kaynaklar bizi ileriye götüremediği için, önümüzdeki çözüm bekleyen düğümleri, Şaban Er, görmezden geliyor ve bir genel cerrah misali, neşter vurup kesip atıyor. Er'in yayına hazırladığı bu eser, her türlü takdirin üzerindedir ve geleceğin Şeyh Bedreddin araştırmacıları için derli toplu bir hazîne hükmündedir. Şeyh Bedreddin ummanına girecek araştırıcılara, önce bu eseri ziyaret buyurmalarını tavsiye ederiz. Kütüphâne raflarında yer tutan yazma eserlerde, Şeyh'e ilişkin tesbit ve mülahazaları, velev ki birkaç satır olsun, bu toplama eserde bulmak mümkündür. Buna rağmen Er, bu çalışması ile Şeyh Bedredddin gerçeğinin en hareketli ve cezbedici yanına ışıklar göndermiş olsa bile, asırların tortusunu kaldıracak ampirik verilere olan ihtiyacımız hâlâ ortadadır. İkincisi, Nurdan Arca'nın *Şeyh Bedreddin: Uzun İnce Bir Yol,* (İstanbul, 2016) kitabı, bir belgesel çekimi için Şeyh'i Anadolu ve Rûmeli coğrafyasında arama yolculuğunun hikâyesidir. Ancak, bu kitap bir dizi fâhiş hatâlarla örülüdür. Meselâ; "1416'da öldürülen Şeyh Bedreddin'e dâir minyatür de yoktu" [sf. 19] ifâdesi. Hâlbuki Süheyl Ünver'in neşrettiği Şeyh'e dâir minyatür, Arca'nın kitabının 149. sayfasında, hakkında bilgi verilmeden yerini almış. Diğer taraftan, Bedreddin, "orada [Konya'da], Sadreddin Konevî'den mantık ve matematik dersleri aldı" [sf. 53] ifâdesi de tashihe muhtaçtır. Zîrâ Konevî'nin vefatı 1273'tedir. Diğer kitap çalışmasının künyesi ise şöyledir: R.İ. Eliaçık, *Şeyh Bedreddin,* (İstanbul, 2016).

[10] F.Ş. İnan, *Hak,* (İstanbul, ty.), sf. 147.

bağlı ve her hususta onun rızasını gözeten bir kul olduğunu belirtir ve…. bu duruşu yüzünden asıldığını söyler."[11] O, su katılmadık bir inanç eriydi. Hakk'ın tesisi uğruna dünyevî bir çıkarla alâkası olmamıştı. Yolun sonuna vardığında, akibeti Mansur'a benzemişti. Hangi yolu adımlamak istediğine gelince; Politik düzlemin inşâsında, siyâsî iradeyi, seçim yoluyla 'birey'e; ekonomik düzlemde de, ileriye dönük bir çıkarsama olarak, özel mülkiyeti ve serbest piyasayı sahiplendiği görülecektir.[12] Diyeceğim şu ki, onun kalkışması, bu iki esasın vücûd bulması ile bireyi, devletle kozmik bir denge kurmaya itecekti ki, bu zorunlu esaslar, Osmanlı toplumunun, düşünen bir topluma dönüşebilmesinde aşılması gereken eşikler olacaktı.

Şeyh Bedreddin, hür düşünce taraftarıydı ve bildikleriyle âmildi. Bunun içindir ki, İslâm tasavvufunun bağlayıcı bir diktumunun ilk kısmı olarak, insanın zâtında hür olduğuna inanıyordu. Şeyh'in yaptığı vurgu şudur: "Hürriyet, Allah'ın haklarındandır."[13] Muhtemelen, Farabî'nin de altını çizdiği gibi, insan ancak özgürlüğünün farkına vardığı zaman, 'birey' olduğunun da farkına varacaktır. Bu gerçek, aslında ***Kur'ân-ı Mübîn***'de, aklı fonksiyonel hâle getirmeyi emreden 'nass-ı kat'i'lerin varlığına vurgu yapan İmam Mâtüridî'yi hatırlatmaktadır. Bu noktadan hareketle, ***Kur'ân***'ın bireye yolgöstericiliğini ön plana alması, Şeyh Bedreddin'in, insan-insan ve insan-devlet ilişki ağında, eko-politik duruşunun da anlaşılmasına temel teşkil edecektir.[14] Çünkü onun ***Kur'ân***'a bağlılığı, kendi duruşu ile bireyin varlığını esas alan görüşüne temel teşkil etmiştir. Şeyh'in gözünde 'insan':

---

[11] H. Ocakoğlu, *Harrîzâde'nin Şeyh Bedreddin Vâridât'ı Üzerine Şerhinin Tahkik ve Değerlendirmesi,* MÜSBE İlâhîyat Anabilim Dalı, (İstanbul, 2009), sf. 14. Kemâleddin Efendi'nin sözleriyle: "Müddet-i ömründe, habl-i metîn-i şer-i Muhammediye esebbüt üzere olduğu ecîlden onun mi'racı ber-darlık olmak hafifi nâsutdan evc-i lâhûta urûc eyledi" [*age.,* sf. 57].

[12] Hâlbuki, "Osmanlı toplumunun devlet ve reaya arasında birlik yaratan iktisâdî mantığı, bireyin toplum içinde özel ve bağımsız olarak ortaya çıkmasını önlemiştir. Topluluk içinde birey, ancak devlete bağlıdır" [S. Divitçioğlu, *Asya ÜretimTarzı ve Osmanlı Toplumu,* (Vize, 1981), sf. 139]. 1910'ların başında, Prens Sabahaddin de şöyle diyordu: "Her şeyden ziyade, şahsiyeti temine, takviye ve alâya çalışmalıyız" [Mehmed Sabahaddin, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Açık Mektuplar: Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir İzah,* (yy.; 1328), sf. 135].

[13] Şeyh Bedreddin, *Fıkıh Ekolleri Arasındaki Tartışmalı Konuların İncelikleri:Letaif,* (İstanbul, 2012 /A), 155.

[14] *Kur'ân* âyetlerinde vurgulandığı üzere insan, karar ve hükümlerinde muhayyer bırakılmıştır. "Herkesin kazandığı (iyilik) lehine, yüklendiği (kötülük) aleyhinedir" [Bakara / 286]; "Dileyen îmân etsin, dileyen küfür" [Kehf /29]; "Herkes kazancına

> "…Yüce Allah, 'Âdem'e bütün adları belletti' demiştir. Adlar, yüce Allah'ın adlarıdır ki onun adlarına olgun ve üstün bir tarzda mazhar olan varlığa işarettir ve bu da kâmil insandır; melâike değil. Bu yüzden hepsini kâmil insana belletti; yani insan, bu adların delalet ettiği huylarla, sıfatlarla huylandı, sıfatlandı….Bu bir yüceliktir."[15]

Şeyh Bedreddin'in insana çok ciddi bir uyarısı vardır:

> "…Uyan, kendine gel! Bir toplumun hatib, imam ve saire gibi önderlerinin maksadı gerçek olamaz."[16]

Eserlerinin aydınlığında, ortaya konulabilecek resim şudur: Allah, özgür bireyi – (bunun çağdaş eko-politik düzlemdeki ideal tipi, tek kanatlı rasyonel iktisâdî birey ve homo-politicus'tur) – muhatap almakta ve ***Kur'ân-ı Mübîn*** de, ***her bireye, insan – Allah ilişkisini kurmak mükellefiyetini getirmektedir***. Bu insan, şeref ve özgürlüğünü, Müslüman birey olarak elde edecek[17] ve maddeten de dengelerini kuracaktır. Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelmeyeceğinden, politik toplumu kimin yöneteceği ve yönetim şeklinin ne olacağı, ümmetin meselesi idi. Böylelikle, vahyin tamamlanma sürecinde, Hz. Muhammed'le temsil olunan teokratik yapı bitmiş, yerine seçme ve seçilmeye dayalı, demokratik bir yapıya kapı açılmıştır. Ancak, somut târihî gerçeğin aydınlığında, âdil idâre ya da Hûlefâ-ı Râşidîn dönemi, Hz. Ali – Muâviye çatışmasıyla yönetim, tâbir Şeyh Bedreddin'indir, bâğîlerin (âsîlerin) eline geçmiş, demokratik düzene açılan kapı kapatılmış ve idârede yeniden cahi-

---

bağlıdır" [Tûr / 21]; "Hakîkat(ten) Rabbinizden size birçok basîretler geldi, artık kim gözünü açar görürse kendi lehine, kim de körlük ederse kendi aleyhinedir ve o halde ben size karşı muhafız değilim" [Enam / 104]; "'Ey insanlar! İşte Rabbinizden size hak geldi. Artık hidayeti kabul eden, kendi nefsi için kabul etmiş olur, sapıklık eden de kendi aleyhine sapmış olur ve ben sizin üzerinize vekil değilim' de (ey Muhammed)." [Yunus / 108. Ayrıca bk. İsra / 15; Zümer / 41; Fussilet / 46; Furkan / 43 ve Câsîye / 15 (M.H. Yazır meali)]. Âyetlerde geçen, "artık ona sen mi vekil olacaksın" ; "o halde ben size karşı muhafız değilim"; "ve ben sizin üzerinize vekil değilim", diyen Hz. Muhammed'in yerini, Cumhûriyet Türkiye'sinin bir yüzyıla yaklaşan sosyal psikiyatri târihinde, 'birey'e vekil ve muhafız olarak cemaatlerin liderleri ve sahte şeyhlerin güdümündeki tarîkatlar almıştır.

[15] Şeyh Bedreddin, *yage.,* A. Gölpınarlı, *yage.,* (1966), sf. 68.

[16] Şeyh Bedreddin, *age.,* A. Gölpınarlı, *age.,,* (1966), sf. 54.

[17] Krş. *Kur'ân-ı Kerim*, [Münafikûn / 8].

liye devrine dönülmüştür. Akan zamanda siyâsî yönetim, devlet eliyle insanı silmiş, *Kur'ân* da muhataplarını bulamamıştır.[18] Târihî sürüklenişin ışığında, devlet ile birey arasında kurulması gereken kozmik denge kurulamamış, devlet – birey çatışmasında, devletin varlığı öne çekilmiştir ki, bu anlayış ve uygulama, Osmanlı siyâsetinin de belkemiğini teşkil etmiştir. Elbette, siyâsî ve iktisâdî bireysel özgürlüklerin olmadığı yerde, istibdât vardır ve susturulmuş bireyin iktisâdî özgürlüğü olmadığından, 'siyasal itaati' söz konusudur. Osmanlı iktisâdî hayatında görüldüğü üzere, bireysel mülkiyet pamuk ipliğine bağlıdır ve bütün bu olumsuzlukların meyvası olan Bâtınî tasavvuf, olması gereken (rasyonel) iktisâdî bireyi, daha yaşarken, 'dünya fânî' anlayışı ile ölüm - ötesine taşımıştır. Şeyh Bedreddin şunu görüyordu: Hakk'ın 'birey'i [norm] ile Osmanlı devleti'nin bireyi [reel] tam bir çatışma hâlindedir. Allah'ın 'birey'i, teklif insana olunca, *Kur'ân*'a da uyulmasını gerektirmektedir. Osmanlı'da ise, "devlet, uslu ve uysal bendeler ister."[19] İşte Şeyh Bedreddin'in karşı olduğu tablo budur.[20] Osmanlı devlet yönetiminin belirlediği bu siyasal zihin karşısında muhalefet duyguları kabaran Şeyh Bedreddin, bir reformatör olarak, böylesi bir düzenin, Fetret Devri'nin kısa soluklu karmaşasından daha ciddi bir karmaşa olduğunu görmüştü. Buna göre, Osmanlı bireyi, seçme ve seçilme hakkına sâhip olmadığı gibi, ekonomik düzlemde, toprakta özel mülkiyetin ve serbest piyasa ekonomisinin olmayışı, asırlara damgasını vuracak olan üstü örtük, gizlenmiş ve sürgit karmaşanın da sebebiydi. Hâlbuki Şeyh Galib'in de özlü bir şekilde vurguladığı üzere;

"Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen"

---

[18] *Kur'ân-ı Mübîn*'e göre, Allah ile insan arasında, insanı hür kılan bir misakın olmasına rağmen, günümüz Türkiyesinde, inananların İslâm'ı algılayışlarıyla Şeyh Bedreddin'in gerisinde kaldıkları bir gerçektir. Şeyh'in peşinde olduğu bireye tayin edilecek nesep, Allah'ın istediği birey olacaktır. Bu bireyin, modernitenin inşâ ettiği, kişisel çıkar temelli ikisadi bireyle [homo economicus'la] birebir örtüşmediğinin de altını çizmek gerekiyor.

[19] Y.K. Beyatlı, *Siyâsî Hikayeler,* (İstanbul, 1968), sf. 66.

[20] Aynı zamanda bir *Kur'ân* müfessiri olan Elmalılı Mehmed Hamdi [Yazır] Efendi, 'milli hâkimiyet, hilâfetten üstündür' beyânı ile siyasal itaati reddediyordu. Devamla: "Eğer böyle olsaydı, ne millet-i İslâmiyye mahkûm-u mezâlîm-i istibdad ve dalâl olur, ne de hissiyat-ı Âlîyye-i Osmaniyan…ateşlere yanardı" [*Makaleler,* I, (İstanbul, 1997), sf. 320]. Mehmed Hamdi Efendi'nin bu sözleriyle, Şeyh Bedreddin'in davasının masumiyeti de beş asır sonra günışığına kavuşmuş oluyordu.

mısraının ışığında, eşref-i mahlûkat olan insanın toplumsal hayattan silinmesi karşısında Şeyh Bedreddin'in çilesini anlamak kolaylaşıyor.[21]

Bütün bu vurgular, Şeyh Bedreddin davasının özünü belirliyordu. Özün de özü, kelime-i tevhîdde düğümleniyor. Bu öz, Süleyman Çelebi'nin ***Mevlid***'inde geçtiği üzere;

"Bile yazdım adım ile adını"[22]

dizesinde ifâdesini bulan Allah – insan ilişkisiydi. Bu ilişkide, gaib olan Allah ile görünen insanın eklemleşmesi esastır. Şâyet bunlar birlikte alınmayıp, tek tek alınacak olursa, herbiri öldürücü etki yaratırlar. Şu kadar ki, Osmanlı asırlarının en tipik karakteristiği insanı [görüneni / maddeyi] boşlaması, irrasyonel tasavvufu beslemiş; diğer tarafta, insanı Allahsızlığa ve kutsal kitapsızlığa alan açan rasyonel toplumlar da, neticede oluşturdukları ateist ve deist yapılarla, ***asosyal*** bir hayata, bunalıma, intihar çokluğuna zemin hazırlamışlardır.

Tasavvufî vurgu içeren bir kelâm-ı kibarın ilk kanadı olarak, insanın zâtında muhayyer olduğunu vurgulamıştık. Hâlbuki söz konusu bu kelâmın ikinci kanadında yer alan ***Kur'ân***'ın bağlayıcı hükmüne göre, insan surette ne kadar muhtar gözükse bile, hakîkatte mecburdur.[23] Diyelim ki, Şeyh Bedreddin, bu değerin hayata geçirilebilmesi için başkaldırmıştı [muhayyerdi], ama kaderinin [mecburiyetinin] onu nereye sürükleyeceğini, kerâmet ehli bir velî olarak, biliyordu.

Bu çalışmamızda, Şeyh Bedreddin'in Sultan'a karşı kalkışmasında eksik olduğu kadar, târihî kayıtlardaki bilgilerin yetersizliği yanında, muğlak, müphem ve çelişkili taraflar vardır. İşin o yanı dikkatlerden kaçtığı için, kayda düşmemiş amprik bulguların ışığında, bu alana da göndermede bu-

---

[21] Günümüz ilâhîyatçılardan Profesör Mustafa Öztürk, şu satırları yazacak kadar özgürdür: "İslâm'da insan kaybolmuştur. İnsaniyet sönmemiş de susturulmuştur" ['Sökme Akıl Yedi Adım Gider', *Karar,* (21. X.2017). Ayrıca, krş. M. Ocaktan, 'Hz. Peygamber Âdildi ve Özgür Bireyler Yetiştirdi', *Karar,* (16.II.2018)]. Hâlbuki, F. Rahman'ın sözleriyle: "İslâmî görüşün tam kalbinde yer alan… ferdiyetçilik…" [*İslâm ve Sosyal Adalet,* (Erzurum, 1976), sf. 10] Müslüman toplumlarda hak ettiği yeri bulamamış, buna karşılık sahneyi, sahte şeyhlerin başını çektiği tarikat ve cemaatler doldurmuştur.

[22] Süleyman Çelebi, *Yaşayan Mevlidi Şerif,* (İstanbul, 1964), sf. 40.

[23] "Sanır mı insan (emre ve nehye muhatap kılınmayıp) mühmel [kendi keyfine] bırakılacak?" [*Kur'ân-ı Mübîn,* Kıyamet/36].

lunduk. Diğer taraftan, onun iktisat anlayışının temelinde, sanılanın aksine, ***bireysel mülkiyet*** ve siyasal düşüncesinin temelinde de ***seçilmiş [âdil] halife*** vardı. O, içinde bulunduğu Osmanlı toplumunu bireysel hürriyetlere kapalı, yönetimini de seçilmemiş âsî [bâğî] idârecilerden ibaret görüyordu. Hepsi bu kadar! İlerideki sahifelerde, ultra-amprisizmin ulaştırdığı bilgilerin yetersizliğine rağmen, elde mevcut kaynaklardan sızan ışıkları, îmândan aksiyona geçmiş Şeyh Bedreddin'in hayatının esaslı kırılma noktalarına ışık tuttuğumu söyleyebilirim.

Bu çalışmam sürerken, kendilerine teşekkür borçlu olduğum zevâta gelince; Hem teşviklerine mazhar olduğum, hem de ulaşmakta zorluk çektiğim bazı kaynakların tedarikinde yardımlarını gördüğüm dostlarım oldu. Onlara olan teşekkür borcumu dile getirmek isterim. Bu cümleden olarak, Osman Saffet Arolat, Dr. Müslim Yılmaz ve Doç. Dr. Özgün Burak Kaymakçı'ya, bu çalışmamızda ulaşmakta zorluk çektiğim bazı makâleleri temin ederek kolaylık sağladıkları için müteşekkirim. Saygıdeğer dostlarım Hasan Duruer, Erdinç Eser, Vecihi Şirvan, Mehmed Doğan, Ali Kocamaz, Dr. Mustafa Aydın, Dr. Mehmed Ertenü'ye de teşekkürlerimi arz ederim. Onlar müsveddeleri okudular, tashih ettiler ve getirdikleri eleştirileriyle beni ikaz ettiler. ***Mesnevi*** şarihi Hüseyin Top ise bir etimolog gözlüğü ile metni okudu, düzeltmelerde ve ikazlarda bulundu, ayrıca bazı Arapça ibarelerin tercümesini yaptı. Muhammed Masum Şenburç da metin içinde geçen hadislerin tercümeleriyle birlikte künyelerini temin etti. Prof. Dr. Hacı Yunus Apaydın da metni bir İslâm hukûkçusu gözüyle okudu, düzeltmelerde bulundu ve beni yüreklendirdi. Kendilerine şükranlarımı sunarım. Diğer taraftan, Profesör Mustafa Kara'nın ikrâmı olan ***"Bursa'nın ve Balkanlar'ın Gönül Sultanları"***nda yer alan Mahmud Şahin hattıyla '***Ya Hazret-i Şeyh Bedreddin***' levhası, bu çalışmamızın 'Şeyh Bedreddin: Mutasavvıf' bölümünü taçlandırdığı için kendilerine kalbî teşekkürlerimi sunmak benim için bir borçtur.[24] Diğer taraftan bu kitabın hazırlık süresinde ağırlıklı olarak İSAM Kütüphânesi'nde,

[24] M. Kara, *"Bursa'nın ve Balkanlar'ın Gönül Sultanları"*, (Bursa, 2016), sf. 99. Aynı hat örneği için bk. M. Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler,* (Bursa, 2017), sf. 655. Aslında bu kitapta sergilenen bazı hat örneklerinin yardımıyla A.Yaşar Ocak'ın haklı bir tevcihi olan Bedreddin Mektebi' [*Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler,* (İstanbul, 2016), sf. 183]'nin bazı mensuplarını – Abdullah İlâhî; Muhammed Nûrü'l Arabî; Ahmed Amiş Efendi; Bursalı Mehmed Tahir Bey ve İsmail Fenni [Ertuğrul] Bey'i -- takip edebilmemiz imkân dâhiline giriyor [bk. M. Kara, *age.,* (2016), sf. 101; 153; 163; 79 ve 171].

bu çalışmam için gerekli kitap, makâle ve risalelere zahmetsizce ulaştım. Kütüphene çalışanlarından; Suat Çoban, Mehmed Eğilmez, Abdurrahman Muhammed Hacıismailoğlu, Adem Fidan ve Sedat Çoban'dan gördüğüm yardımı şükranlarımla kaydetmek isterim. Ayrıca, İSAM çalışanlarından arşivist Kenan Yıldız'a, Ek III'deki metinde geçen istinsah târihinin okunuşunda gösterdiğim tereddütü giderdiği için müteşekkirim. Teşekürlerimi ifade kervanında yer alacak olan eşim Neslipîr Çelebi ile kerimem Fatma Canan Sayar Hanımlara da şükranlarımı sunarım.

Rahmete vesile olması dileğiyle, âlem-i cemâle gidenlere de borcum olan teşekkürü ifade etmek isterim. Bilhassa, dedem merhum Yusuf Bahri Nefesli'ye bu çalışmam üzerinden özel duygularla bağlandığımı ifade etmek benim için bir borçtur. Şeyh Bedreddin araştırmaları ile irfan hayatımıza katkıda bulunan Abdülbâki Gölpınarlı'ya ve Profesör İsmet Sungurbey'i de hayırla ve rahmetle anmak isterim. Gölpınarlı merhuma, Şeyh Bedreddin'e dair kitaplarını imzalatmama rağmen, bu konuda bir sohbetim olmadığı için üzüntü duymaktayım.

Böylesine zor ve zahmetli bir konunun üzerini asırlardır örten sis bulutunu, bir nebze olsun, dağıtmak ve bu yolla Şeyh Bedreddin'in gerçek rengine ulaşmasında bir katkı sağladıysam ben de kendimi bahtiyar addedebilirim. Getirdiğim yorumlardan dolayı son sözüm, meşhur bir Arap sözü olacaktır:

"Hûz ma safa, dama kader"
[İstediğini al, beğenmediğini bırak][25]
1.VI.2018

Göztepe - Kadıköy
Nusretiye - Kartepe

[25] Bu sözün Türkçe tercümesi için de Profesör Hacı Yunus Apaydın'a teşekkür ederim.

"Rûyayı bırak! Rûyete bak!"

Fâtih'in Türbedârı Ahmed Amiş Efendi (1807(?) - 9.V.1920)

•

"Bu sözü iyice anlatmak, açmak lâzım;
fakat eski düşüncelilerden, onların köhne
anlayışlarından korkuyorum."

Mevlânâ Celâleddin Rûmî (30.IX.1207 - 17.XII.1273)

•

"Şerîatta, tarîkatta olur merdûd ehlullah
Açan bigâneye canâ, lisanü'l gayb-ı mestûru"

Lâ Edrî*

•

"Şu bir avuç bilgisizlerle belâya uğrayan
kemâl ehline acımak gerek!"

Şeyh Bedreddin (1358 – 18.XII.1416)

* Bu beyit için bk. Ek I.